

## فهرست مطالب

| صفحه | عنوان                                           |
|------|-------------------------------------------------|
| ۱    | مقدمه                                           |
| ۷    | فصل اول: تعاریف و تقسیم‌بندی بحث                |
| ۷    | ۱-۱ علم اخلاق                                   |
| ۷    | ۱-۱-۱ اوصاف انسان                               |
| ۷    | ۱-۱-۲ تعریف علم اخلاق                           |
| ۸    | ۱-۱-۳ مفاهیم ارزشی                              |
| ۸    | ۱-۱-۴ گزاره اخلاقی                              |
| ۹    | ۱-۱-۵ شباهت و تفاوت فقه و اخلاق                 |
| ۹    | ۱-۲ تقسیم‌بندی مباحث اخلاقی                     |
| ۱۰   | ۱-۲-۱ فرااخلاق                                  |
| ۱۱   | ۱-۲-۲ اخلاق توصیفی                              |
| ۱۱   | ۱-۲-۳ اخلاق هنجاری                              |
| ۱۲   | ۱-۲-۴ علم تعلیم و تربیت                         |
| ۱۳   | ۱-۳ فناوری اطلاعات و ارتباطات                   |
| ۱۳   | ۱-۳-۱ تعریف فناوری اطلاعات و ارتباطات           |
| ۱۴   | ۱-۳-۲ بخش‌های اصلی در فناوری اطلاعات و ارتباطات |
| ۱۷   | فصل دوم: تاریخچه و کلیات اخلاق فناوری اطلاعات   |
| ۱۷   | ۲-۱ اینترنت                                     |
| ۱۷   | ۲-۱-۱ تاریخ تأسیس اینترنت                       |
| ۱۹   | ۲-۱-۲ اینترنت در کشور ما                        |
| ۱۹   | ۲-۱-۳ فرصت‌ها و چالش‌های اینترنت                |
| ۲۱   | ۲-۲ چستی اخلاق فناوری اطلاعات و ارتباطات        |
| ۲۱   | ۲-۲-۱ تعریف اخلاق فناوری اطلاعات و ارتباطات     |
| ۲۲   | ۲-۲-۲ هدف اخلاق فناوری اطلاعات و ارتباطات       |
| ۲۳   | ۲-۳ تاریخچه اخلاق فناوری اطلاعات و ارتباطات     |

|    |                                                                  |
|----|------------------------------------------------------------------|
| ۲۳ | ۲-۳-۱ ظهور اخلاق فناوری اطلاعات و ارتباطات                       |
| ۲۵ | ۲-۳-۲ مشکلات فناوری در دنیای غرب                                 |
| ۲۶ | ۲-۳-۳ انقلاب در رایانه‌ها و اخلاق رایانه                         |
| ۲۸ | ۲-۳-۴ تعریف کلی اخلاق رایانه                                     |
| ۲۸ | ۲-۴ اجلاس سران در باب جامعه اطلاعاتی                             |
| ۲۸ | ۲-۴-۱ تاریخچه اجلاس سران در باب جامعه اطلاعاتی                   |
| ۲۸ | ۲-۴-۲ اصل دهم بیانیه اصول جامعه اطلاعاتی: ابعاد اخلاقی           |
| ۲۹ | ۲-۴-۳ اقدام دهم نقشه راه جامعه اطلاعاتی: ابعاد اخلاقی            |
| ۳۰ | ۲-۴-۴ تحلیل و بررسی مفاهیم ارزشی اصل دهم                         |
| ۳۰ | ۲-۵ مباحث اخلاق رایانه و فناوری اطلاعات و ارتباطات               |
| ۳۴ | فصل سوم: حریم خصوصی                                              |
| ۳۴ | ۳-۱ خطرهای فایده‌های فناوری اطلاعات                              |
| ۳۴ | ۳-۱-۱ گسترده‌گی و انباشتگی اطلاعات                               |
| ۳۶ | ۳-۱-۲ پرسش‌های کلیدی                                             |
| ۳۷ | ۳-۲ تاریخچه و کلیات حریم خصوصی                                   |
| ۳۷ | ۳-۲-۱ اقداماتی علیه پایگاه داده‌های دولتی در دهه‌های ۱۹۶۰ و ۱۹۷۰ |
| ۳۸ | ۳-۲-۲ نگرانی شهروندان از توسعه ابزارهای اطلاع‌رسانی              |
| ۳۹ | ۳-۳ آشنایی با حریم خصوصی                                         |
| ۳۹ | ۳-۳-۱ حریم خصوصی و الزامات شهروندی                               |
| ۴۰ | ۳-۳-۲ اهداف سازمان در مقابل حفظ حریم خصوصی                       |
| ۴۱ | ۳-۳-۳ لزوم محدودسازی سازمان‌ها                                   |
| ۴۱ | ۳-۳-۴ ارزش ذاتی حریم خصوصی                                       |
| ۴۲ | ۳-۴ ارزش‌گذاری حریم خصوصی                                        |
| ۴۳ | ۳-۴-۱ حکم ارزشی حریم خصوصی به خودی خود                           |
| ۴۳ | ۳-۴-۲ حوزه‌های حریم خصوصی و احکام آن‌ها                          |
| ۴۹ | ۳-۵ دلایل عقلی و نقلی حق حریم خصوصی                              |
| ۴۹ | ۳-۵-۱ حکم عقلایی                                                 |
| ۴۹ | ۳-۵-۲ دلایل نقلی                                                 |
| ۵۳ | فصل چهارم: امنیت                                                 |
| ۵۳ | ۴-۱ امنیت اطلاعات                                                |
| ۵۳ | ۴-۱-۱ تعریف امنیت                                                |

|    |                                               |
|----|-----------------------------------------------|
| ۵۴ | ۴-۱-۲ تفاوت امنیت رایانه و امنیت اطلاعات      |
| ۵۵ | ۴-۱-۳ ارکان امنیت اطلاعات                     |
| ۶۱ | ۴-۲ ابعاد و حوزه‌های امنیت در فضای سایبر      |
| ۶۱ | ۴-۲-۱ امنیت فیزیکی                            |
| ۶۴ | ۴-۲-۲ امنیت اطلاعات                           |
| ۶۵ | ۴-۲-۳ امنیت زیرساخت‌های ارتباطاتی             |
| ۶۶ | ۴-۲-۴ امنیت فرهنگی - اجتماعی                  |
| ۶۸ | ۴-۳ امنیت در اسلام                            |
| ۶۸ | ۴-۳-۱ ارزش امنیت در اسلام                     |
| ۷۰ | ۴-۳-۲ ارزش امنیت اطلاعات و امنیت رایانه       |
| ۷۲ | ۴-۳-۳ نقش تقوا در امنیت                       |
| ۷۳ | ۴-۳-۴ هدف امنیت: اطمینان قلبی و سکینه الهی    |
| ۷۵ | فصل پنجم: حقوق مالکیت فکری                    |
| ۷۵ | ۵-۱ مبانی حقوق مالکیت فکری                    |
| ۷۵ | ۵-۱-۱ تبیین حقوق مالکیت فکری                  |
| ۷۶ | ۵-۲ قلمرو مالکیت فکری                         |
| ۷۶ | ۵-۲-۱ حق انحصاری اثر                          |
| ۷۸ | ۵-۲-۲ حق انحصاری اختراع                       |
| ۷۹ | ۵-۲-۳ اسرار تجاری                             |
| ۸۱ | ۵-۲-۴ علائم تجاری                             |
| ۸۴ | ۵-۳ بررسی ادله حقوق مالکیت فکری               |
| ۸۴ | ۵-۳-۱ دلایل نقلی در باب حق تألیف              |
| ۸۵ | ۵-۳-۲ دلایل عقلی در باب حق تألیف              |
| ۸۶ | ۵-۴ حقوق مالکیت فکری در قوانین و مقررات ایران |
| ۸۸ | فصل ششم: پالایش محتوا                         |
| ۸۸ | ۶-۱ سیاست‌های پالایش محتوا                    |
| ۸۸ | ۶-۱-۱ اقسام پالایش محتوا                      |
| ۹۰ | ۶-۱-۲ حکم ارزشی نشر آزاد اطلاعات              |
| ۹۳ | ۶-۱-۳ تعریف پالایش محتوا                      |
| ۹۷ | ۶-۲ اخلاق سانسور و فیلتر اطلاعات              |
| ۹۷ | ۶-۲-۱ نشر محتوای هرزه‌نگاری                   |

| صفحه | عنوان                                                    |
|------|----------------------------------------------------------|
| ۱۰۲  | فصل هفتم: مردم‌سالاری و فضای مجازی                       |
| ۱۰۲  | ۷-۱ فرصت‌ها و چالش‌های فضای سایبر و راه‌های مواجهه با آن |
| ۱۰۲  | ۷-۱-۱ فرصت‌های فضای سایبر                                |
| ۱۰۴  | ۷-۱-۲ چالش‌های فضای سایبر                                |
| ۱۰۶  | ۷-۱-۳ راه‌های مواجهه                                     |
| ۱۰۸  | ۷-۲ معنای مردم‌سالاری                                    |
| ۱۰۸  | ۷-۲-۱ نسبت فضای مجازی با مردم‌سالاری                     |
| ۱۱۲  | ۷-۲-۲ ویژگی مردم‌سالاری در فضای سایبر                    |
| ۱۱۷  | ۷-۳ کنترل فضای سایبر در برابر آزادی بیان                 |
| ۱۲۰  | ۷-۳-۱ عناصری برای تنظیم رفتارها                          |
| ۱۲۳  | ۷-۳-۲ تنظیم‌گران رفتار در فضای مجازی                     |
| ۱۲۵  | فصل هشتم: هوش مصنوعی                                     |
| ۱۲۵  | ۸-۱ تعریف هوش مصنوعی                                     |
| ۱۳۰  | ۸-۲ ابعاد نظری هوش مصنوعی                                |
| ۱۳۲  | ۸-۳ کارکردهای هوش مصنوعی                                 |
| ۱۳۶  | ۸-۴ تاریخچه هوش مصنوعی                                   |
| ۱۳۸  | ۸-۵ سرمایه‌گذاری‌ها در هوش مصنوعی                        |
| ۱۳۹  | ۸-۶ حوزه‌های کاربردی هوش مصنوعی                          |
| ۱۴۹  | ۸-۷ منافع و مضرات کاربرد هوش مصنوعی                      |
| ۱۵۳  | ۸-۸ اخلاق هوش مصنوعی                                     |
| ۱۵۷  | ۸-۹ اصول اخلاقی هوش مصنوعی                               |
| ۱۶۳  | فهرست منابع                                              |

## مقدمه

توسعه علوم انسانی در کشور ما نیازمند پژوهشی ترکیبی است. این پژوهش، تلفیقی است بین مطالعات مدرن و استنباط سنتی. از سویی باید تاریخ توسعه هر رشته از این علوم را در دنیای مدرن پی جویی کرد و موضوعات و مسائل جدید را شناخت و استدلال‌های هر مسئله را در منابع غربی طبقه‌بندی کرد و اقوال روزآمد را در آن یافت. در فلسفه جدید که نوعاً بر مبانی سکولار و غیر دینی استوار گشته است، بنیان‌های دینی لحاظ نمی‌گردد. نظریات مدرن نوعاً یا با سنت‌های دینی معارض است و یا آن را به امری حاشیه‌ای مبدل ساخته است. گرچه در دنیای پست‌مدرن و حتی مدرن، گهگاه بروز و ظهورهایی حاکی از نگاه‌های دینی در مسائل جدید مشاهده می‌شود، ولی این نگاه‌ها در دنیای غرب امروز، شیوعی ندارد و در آن فضا گسترش نقل از این نوع متون نوعاً برای تبیین مردود بودن آن‌هاست. به هر حال، تسلط بر این نوع پژوهش نیازمند شناخت زبان‌های روزآمد دنیا به خصوص زبان انگلیسی است. گرچه امر ترجمه نیز گهگاه به توسعه این نوع پژوهش کمک می‌کند، ولی نظر به تولید مستمر در هر مسئله در دنیای غرب، ترجمه به تنهایی نمی‌تواند کتب و مقالات جدید و روزآمد را در اختیار پژوهشگران قرار دهد. با توجه به توسعه دسترسی به این تولیدات با ابزارهایی چون اینترنت، نیاز به شناخت زبان ملموس‌تر گشته است.

از سویی دیگر باید در سنت دینی جستجو کرد تا موضوعات جدید را در آن به صورتی عام، یا خاص یافت و مسائل تطبیقی را تبیین و تدوین کرد تا پاسخگوی پرسش‌های جدید باشد. این مهم نیازمند آگاهی کامل به روش استنباط عقلی و نقلی در علوم دینی است و بدون آن هر پژوهشی برای یافتن پاسخ‌های جدید در گستره دین، ابتر و ناقص می‌ماند یا در محدوده نقل قول‌هایی از دنیای مدرن و پست‌مدرن یا ترجمه صرف محصور می‌گردد. بدون شناخت زبان عربی و تسلط به متون دینی و دانش تفسیر، فقه، اصول فقه، فلسفه و مانند آن، جز این هم نباید انتظار داشت. پاسخ‌های مقبول در سنت دینی به پرسش‌های مدرن، نیازمند دانش دین است و معمولاً این کار جز برای دانشمندان و فضیای دینی میسر نیست.

پس برای انجام دادن چنین پژوهش‌هایی نوعاً به محققانی نیاز داریم که در هر دو محیط کارآمد، به هر دو زبان مسلط و مطالعات بین‌رشته‌ای را پیشه خود ساخته باشند. در غیر این صورت، یکی از دو نقیصه گریبان تحقیقات ما را خواهد گرفت: اول، از شناخت عمیق

مسائل جدید عاجز بمانیم و نادانسته، در عالم ذهن، فرضیاتی غیر واقعی را مسئله بینگاریم و به پاسخ به آن‌ها بر مبانی دینی همت گماریم. دوم، مسائل جدید را بشناسیم، ولی جز بازگویی پاسخ‌هایی که در دنیای غرب رواج دارند، هنر دیگری از خود نشان ندهیم و ترویج نظریاتی را موجب شویم که با مبانی دینی الفتی ندارند.

بومی‌سازی علوم انسانی، در عصر حاضر، کاری بس دشوار و طرحی درازمدت است و نباید بدون توجه به دو نقص فوق آن را در دستور کار قرار داد. برای حل این دو نقص، تنها راه حل، پرورش افراد دارای مطالعات بین‌رشته‌ای نیست، بلکه راه‌هایی میانی و ترکیبی نیز وجود دارد. یکی از آن راه‌ها مشارکت در نهضت مرکب از ترجمه و رجوع به سنت است تا به کمک هم، نقائص یکدیگر را در حوزه و دانشگاه پوشانیم و هر یک با مزیت دیگری، خود را تکمیل کنیم تا در نهایت به تولید علمی در علوم انسانی دست یازیم.

توسعه علوم انسانی در دنیای غرب کاری حدوداً سیصد ساله بوده است. ما نباید تصور کنیم که با تکاسل یا تعجیل می‌توانیم گوی سبقت را در تولید فرآورده‌های علمی در این حوزه از آنان برابیم. در عین حال، نباید به سنت بسیار غنی خویش و ظرفیت آن برای حل مشکلات دنیای جدید و زیرساخت‌های وحیانی و الهی آن که منجی عالم بشریت است کم‌توجهی کنیم. تاریخ نیز گویای آن است که پیشینه تاریخ سنت ما پربار از نظریه‌پردازانی است که چون ستاره‌ای درخشان در تاریخ علوم و فنون می‌درخشند و این تجربه تاریخی امیدبخش و روح‌افزاست.

حوزه اخلاق یکی از پایه‌های اصلی سبک زندگی ما را تعیین می‌کند، چون اخلاق در باب انسان، اوصاف نفسانی و رفتارهای اختیاری او بحث می‌کند. مختصات هویتی انسان و اوصاف نفسانی او، رفتارهای او را شکل می‌دهند و همین رفتارها و انجام کارهای روزانه بخشی از سبک زندگی ما را تشکیل می‌دهند. علاوه بر آن، عقاید، دیدگاه‌ها، و حتی امیال انسان‌ها به نوعی رابطه علیت با رفتارهای انسان دارد، یعنی عقاید، افکار و ایده‌ها در سبک زندگی اثرگذارند از این رو برخی آن‌ها را نیز داخل سبک زندگی می‌دانند.

اخلاق نیز تا جایی که مربوط به اوصاف نفسانی باشد چون شجاعت، حلم، سخاوت و رأفت یا اوصاف متضاد آن‌ها در رفتارهای انسان اثرگذارند و با آن‌ها رابطه علیت دارند، ولی اگر اخلاق به حوزه عمل و رفتار مربوط باشد مثل کارهای شجاعانه، رفتارهای حلیمانه، سخاوت‌مندانه، مهربانانه یا متضادشان، آن‌ها نیز داخل در سبک زندگی هستند. در این بخش فقه و اخلاق به یک نحو در سبک زندگی دخیل‌اند و بخشی از آن را شکل می‌دهند. زندگی فقهی و زندگی اخلاقی با یکدیگر هم پوشانی دارند. در عین حال هر یک از فقه و اخلاق از

منظر خاصی به سبک زندگی می‌پردازند، یکی از حیث واجب یا حرام یا حلال یا مکروه یا مستحب بودن و دیگری از حیث خوب یا بد، خیر یا شرّ و صواب یا خطا بودن و مانند آن. البته ممکن است بتوان تفسیری از سبک زندگی به دست داد که عقاید را داخل در سبک زندگی ندانیم بلکه آن‌ها را خارج و در عین حال اثرگذار در سبک زندگی بدانیم. عقاید، افکار، ایده‌ها و نیز اوصاف نفسانی یک فرد علت ایجاد سبک زندگی خاصی هستند نه بخشی از خود سبک زندگی. یک عقیده، یک میل، یک ایده و نیز یک صفت نفسانی مثل شجاعت یا ترس ما را به سمت رفتاری خاص سوق می‌دهد و تنها رفتارهای ما هستند که سبک زندگی ما را شکل می‌دهند. به همین دلیل برخی در تعریف سبک زندگی گفته‌اند نحوه زندگی کردنی که نگرش‌ها (عقاید و ایده‌ها) و ارزش‌های یک شخص یا گروه را نشان و انعکاس می‌دهد. وقتی «الف» «ب» را نشان می‌دهد یا آن را انعکاس می‌دهد پس غیر از آن است، مثل تابلوی ورود ممنوع که یک قانون را نشان می‌دهد. پس تابلو دلیل و راهنمایی بر آن قانون و علت اثباتی آن است.

از سوی دیگر فناوری، حیات انسان‌ها را در اجتماع کنونی دچار تغییراتی بنیادین کرده است. فناوری بر زندگی بشر و سبک زندگی او تأثیرات متقابل مثبت و منفی دارد و این تأثیرات بسته به مقدار و چگونگی استفاده ما متغیر بوده است. گاهی نیز کاربرد و استفاده ما تعیین کننده نبوده بلکه ما خواسته یا ناخواسته در معرض فناوری قرار گرفته‌ایم. فناوری در عرصه‌های مختلف سبک زندگی ما را تغییر داده است از آن جمله می‌توان به عرصه‌های کشاورزی، صنعت، جنگ، حمل و نقل، اطلاعات و ارتباطات، سلامت، و تجارت اشاره کرد. فناوری گاهی بر عوامل اجتماعی دیگر تأثیر گذارده که آن‌ها بر سبک زندگی ما تأثیر داشته اند، مثل رسانه که در حال حاضر با سهولت بیشتری به دست ما می‌رسد و خود این امر موجب تغییرات گسترده در سبک زندگی ما شده است. روی هم رفته، فناوری زندگی ما را خیلی آسان‌تر کرده و سختی‌های زندگی را کاهش داده است. در عین حال موجب آلودگی بیش از پیش محیط زیست شده و سلامت انواع گیاهی و حیوانی را به خطر انداخته است، ولی ما با استفاده از فناوری‌های جدید ابزارهای جدیدی برای حفظ محیط زیست به دست آورده‌ایم و پیشگیری از انقراض انواع گیاهی و حیوانی را تسهیل کرده‌ایم. فناوری هم سبک زندگی ما را به سلامت نزدیک کرده و هم ما را در معرض امراض قرار داده است، مثلاً با فناوری‌های نوین امکان درمان سنگ کلیه پیشرفتی چشمگیر داشته است که فناوری پیوند از آن جمله است. در عین حال فناوری، انسان فعالِ ایستادهٔ دو قرن پیش را به انسانی نشسته و

کم‌تحرک مبدل ساخته و امراضی را برای او به ارمغان آورده است. همه این امور سبک زندگی ما را چنان با دویست سال پیش متفاوت کرده که اگر سفر در زمان ممکن بود هیچ‌یک از نیاکان ما امروزه زندگی ما را تصور نمی‌کرد و اگر تصور می‌کرد باور نمی‌کرد و اگر باور می‌کرد تحمل نمی‌کرد. نیاکان ما سبکی کاملاً متفاوت در زندگی داشتند و زندگی امروزه ما برای آنان مقدور و میسر نیست و یکی از مهم‌ترین موارد آن فناوری اطلاعات و ارتباطات است.

تحولات نوین در عرصه فضای مجازی طی چند دهه اخیر، موجب گسترش چشمگیر فرایند تولید، توزیع و پردازش دانش شده و ارتباطات انسانی را از چهارچوب‌های سنتی و محدوده‌های مادی، به سوی تعاملات مجازی و فضایی ماورایی سوق داده که از آن، به سونامی اطلاعات و انقلاب ارتباطات تعبیر می‌شود. این تحول، تمامی سطوح زندگی فردی و اجتماعی انسان را تحت تأثیر خود قرار داده و شیوه برقراری ارتباط و سبک زندگی را دچار تغییر بنیادین و جدی کرده است.

در عین حال، امروزه، فناوری اطلاعات و ارتباطات و رشد روزافزون گستره فضای مجازی، تهدیدها و فرصت‌های بسیاری را فراروی جوامع قرار داده است. بدیهی است که برای نیل به جامعه مطلوب، باید از فرصت‌های مفید این عرصه، کمال استفاده را بُرد و تهدیدها و آسیب‌های آن را به حداقل ممکن رساند. در این میان اخلاق فناوری اطلاعات یکی از علوم نوپایی است که در بین دانش‌های مربوط به فضای مجازی قرار گرفته و به دلیل مشکلاتی که فضای مجازی برای بشر به ارمغان آورده، به طور گسترده در دنیا بدان پرداخته می‌شود.

بن‌مایه اصلی این کتاب سخنرانی‌های متعددی بود که در زمان تصدی دبیری شورای عالی اطلاع‌رسانی در سمینارها و همایش‌های متعدد داخلی و خارجی عرضه کرده بودم. برخی از آن‌ها به صورت نمایش تصویری و برخی از آن‌ها به صورت فیش‌برداری از آیات و روایات و نیز منابع فلسفی اخلاق کاربردی بود که به تناسب با هم ترکیب و تلفیق گشته بود. معمولاً پس از هر سخنرانی عده‌ای از دانشجویان و مخاطبان اظهار می‌داشتند که از مطالب عرضه‌شده خشنود هستند و مایل‌اند نسخه‌ای از آن را در اختیار داشته باشند. در ابتدا برخی از موضوعات به صورت مقاله در مجلات مختلف به چاپ رسید و در نهایت تصمیم به نگارش کتابی مستقل، جدی شد؛ ولی مدت یک سال و نیم طول کشید تا نگارش‌های متفرق سامان یابد و از منابع سنتی و جدید مطالبی به آن‌ها افزوده و به زینت طبع آراسته گردد. آنچه پیش روی دارید حاصل این تلاش است.

این اثر، کتابی درسی با سه گروه مخاطب است. اول دانشجویانی که در علوم انسانی مشغول



به تحصیل‌اند و درصددند با ورود به مباحث اخلاق کاربردی مطالعات خویش را غنی کنند. دوم دانشجویان رشته‌های فنی مرتبط با فناوری و ارتباطات که در دروس عمومی یا کاربردی، این درس را برگزیده‌اند. سوم مدیران و علاقه‌مندان به حوزه فناوری اطلاعات که تمایل به آشنایی با مطالعات اخلاقی در این حوزه را کانون توجه خود قرار داده‌اند. به همین دلیل لازم شد در این کتاب مقدماتی در حوزه توصیف فلسفه اخلاق و جایگاه اخلاق فناوری اطلاعات در کنار توصیف مباحث فنی گنجانیده شود تا هر گروه با مباحث مورد نیاز خود آشنا شود.

در عین حال نباید تذکر به این نقیصه را نیز فرو گذارد که مجموعه مباحث اخلاق فناوری اطلاعات و ارتباطات به صورتی فزاینده در حال گسترش است و ما به ناچار این کتاب را در حدی که ظرفیت دو واحد درسی است در شش فصل محدود و تنظیم کردیم. دو امر موجب می‌شود که این اثر نیازمند تکمیل باشد. اولاً برخی از مسائل نوپدید در اخلاق فضای مجازی از قبیل هوش مصنوعی، زنجیره هم‌تایان (بلاک‌چین)، احراز هویت و هویت مجازی، شبکه‌های اجتماعی، پول مجازی، دولت الکترونیک، آموزش مجازی، اینترنت اشیاء، و نظارت مجازی اینک از مباحث بسیار بااهمیت حوزه اخلاق فناوری اطلاعات و ارتباطات گردیده و لازم است فصول مستقلى به اخلاق این نوع مباحث اختصاص یابد. ثانیاً رشد فزاینده فضای مجازی و کاربران آن در فضای حقیقی و نیاز جامعه به پرداخت مباحث حقوقی در کنار مباحث اخلاقی بسیار ضروری گردیده و لازم است در هر فصل پیوستی حقوقی نیز به مباحث اخلاقی افزوده گردد. این مهم نیازمند مجالی دیگر است.

از همکاران محترم در سازمان «سمت» تشکر فراوان دارم که مقدمات طبع و نشر مجدد این اثر را بر عهده گرفتند و راه را برای عرضه مجدد این کتاب هموار کردند. این اثر را به مقام معظم رهبری هدیه می‌کنم که در این روزهای سخت ایام ابتلا، آثار درایت و ولایت ایشان به افق‌های جهان اسلام گسترده شده و تمدن نوین اسلامی را در سایه سار امت واحده اسلامی پیش روی مسلمانان آزاده و آرمان‌گرا قرار داده است. در پایان از همه محققان و دانش‌پژوهان درخواست دارم که نگارنده را از نظریات سودمند خویش بهره‌مند سازند و با تذکرات خویش بر غنای این اثر بیفزایند.

حمید شهریاری

*shahriari@chmail.ir*

پژوهشکده تحقیق و توسعه علوم انسانی

سازمان سمت ۱۴۰۳